

Zeer geachte aanwezigen,

Vandaag precies 76 jaar geleden lag er een omgehakte boom op de weg in het buurtschap Trimunt, vlak bij Marum, toen er een Duitse patrouille naderde. De mannen in de auto beschouwden dat als de hoogste graad van sabotage, hoewel er in Trimunt en ook in Marum eigenlijk heel weinig gebeurde en er zeker geen sprake was van grootscheepse ordeverstoringen.

De Duitsers waren gestresst, opgefokt, zoals we tegenwoordig zouden zeggen. Een groot deel van het land staakte tegen de plannen om voormalige Nederlandse militairen terug te voeren in krijgsgevangenschap en ze in Duitsland dwangarbeid te laten doen. Het ging al bij al om wel 300.000 mannen.

De bezetter snapte weinig van die massale staking. Streik? Streik gibt 'es nicht im dritten Reich, had de hoogste SS'er Hanns Albin Rauter al eens gezegd.

De Duitse patrouille zag reden voor harde maatregelen, geheel in de geest van Rauter. De mannen reden naar de dichtstbijzijnde boerderij en arresteerden daar op en rond het erf van boer Andries Hartholt tien mannen. In de buurt werden nog zes mannen opgepakt – zestien in totaal. Het hadden er zeventien kunnen zijn maar boer Eeuwe de Jong slaagde erin zijn 13-jarige zoon Foppe toe te sissen dat hij weg moest lopen – 'Jonkje, loop weg.' Foppe de Jong gehoorzaamde zijn vader en kan het daarom navertellen. Nog steeds, gelukkig.

De zestien overgebleven mannen uit Marum zaten enige uren in een schuur. De Duitse patrouille had overlegd met de beruchte Aussenstelle van de Sicherheitsdienst in Groningen, van het Scholtenhuis, die een schrikbewind uitoefende over het noorden van het land. Deze vorm van extreme sabotage –

een boom over de weg in stakingstijd – was aanleiding voor een bikkelhard antwoord. Een troep agenten van de *Sicherheitspolizei* kwam met een overvalwagen uit Groningen. De agenten kenden geen genade. Zonder enig onderzoek, zonder enige vorm van proces schoten ze alle zestien gevangenen dezelfde avond dood – zestien man wegens een boom op de weg. Zoals gezegd, geheel in de geest van Rauter, die in de kranten bekend liet maken dat het in Marum ging om marxistische elementen die actief verzet hadden geboden.

Eeuwe de Jong, de man die zijn zoon op tijd wegstuurde, heeft hier in een massagraf gelegen. Hier, op deze bijzondere plek. Ik ben er nu voor het eerst. Ik was wel eerder in Trimunt, waar de mannen van Marum werden doodgeschoten. En ik mocht ook een keer rondkijken in de fabriekshal van Stork, in Hengelo, waar de staking was begonnen. Op 29 april, toen de arbeiders van de mensen, die bij drukkerij Smit de Nieuwe Hengelosche Courant maakten, het nieuws over de naderende dwangarbeid hoorden. Ze waren de poort uitgelopen. Dat de staking zich als een olievlek verspreidde was mede te danken aan Femy Hoogenboom-Eftink. Ze was toen telefoniste bij Stork, in een tijd dat alle in- en uitgaande gesprekken nog via de centrale gingen. Ze had zo'n kast met stekkers. En ze had een boekje met telefoonnummers. Femy bedacht zich geen moment. Terwijl de arbeiders de poort uitliepen, belde zij haar volledige telefoonlijst af, zowel klanten van Stork als toeleveringsbedrijven. De boodschap was kort: 'Hier bij Stork gaan we staken. Doen jullie mee? De tijd is nu rijp.'

Het bleek een effectieve methode. Overal in het land werd op die manier bekend dat Stork in Hengelo in staking was gegaan. Dankzij Femy Hoogenboom-Eftink. En dankzij heel

wat telefonistes, overal in het land, die haar voorbeeld volgden en ook gingen rondbellen.

Ik was zo bevoorrecht mevrouw Hoogenboom-Efftink te mogen ontmoeten, het was in april 1993, toen we voor de NOS een uitzending over het begin van de april-mei-stakingen voorbereidden. Vijftig jaar na dato. Mevrouw Hoogenboom was nog heel helder. Ze vertelde daarin hoe het gegaan was, zonder overdrijving, zonder borstklopperij: ze deed wat ze vond dat ze moest doen, had er niet over nagedacht, had zich ook helemaal niet gerealiseerd hoe gevaarlijk het was om midden in de oorlog een stakingsoproep te verspreiden. Ze overleefde.

Ze had meer geluk dan Jochum van Zwol. Zijn naam staat op het linkerdeel van het monument: wel hier begraven, maar nooit gevonden. Hij was het eerste slachtoffer van de Duitse terreur, die begon met het afkondigen van het standrecht op 1 mei. Een jongen van 20 jaar, wonend in het dorpje Leens bij Groningen. Jochum fietste op 30 april 1943 naar het nabijgelegen dorp Winsum. Hij wilde met twee vrienden gaan kijken wat er daar aan de hand was – het verhaal ging dat de hele streek in staking zou gaan. Onderweg werden ze aangehouden door de Ordnungspolizei. Jochum had pech – bij het fouilleren vonden de Duitse agenten een boksbeugel. Hij moest mee, naar Groningen, zijn vrienden mochten doorrijden. Jochum werd in een spoedprocedure ter dood veroordeeld wegens die boksbeugel – het gold als verboden wapenbezit. De executie vond de volgende dag plaats, op 1 mei, om tien over negen 's avonds, op de schietbaan van de kazerne van de Ordnungspolizei in Groningen. Rauter wilde de staking met geweld de kop indrukken. Jochum van Zwol moest als eerste voorbeeld dienen.

Op 2 mei ging vader Gerrit van Zwol op onderzoek uit, hij had gehoord dat zijn zoon was opgepakt. Hij zag op de Grote

Markt een groep mensen rond een aanplakbiljet. Toen hij dichterbij kwam zag hij het onvoorstelbare bericht: het was zijn zoon die volgens het aanplakbiljet was geëxecuteerd. Jochum van Zwol was de eerste van in totaal minstens 175 doden die vielen in Rauters operatie om de staking te bedwingen. 175 doden – 95 op straat en 80 door executiepelotons.

Waarom ging het zo hard, zo meedogenloos?

Daar is moeilijk een helder antwoord op te geven. Wat zeker een rol speelde was dat Rauter het rijk alleen had, de hoogste chef, Seyss-Inquart, zat in Zuid-Duitsland en was niet te bereiken – hij had soms een matigende invloed op de SS-chef. Er was ook wel sprake van paniek bij de bezetter: Rauter was bang dat de communisten de actie naar zich toe zouden trekken, en vooral dat de actie zou overslaan naar de buurlanden.

Nederland was verrast door die bikkelharde aanpak. In Amsterdam en Utrecht zat de schrik er flink in na de Februaristaking van twee jaar eerder, waar het er ook hard aan toe gegaan was. Maar die geweldsuitbarsting was haast niet tot de rest van het land doorgedrongen.

Limburg, de Achterhoek, Twente, Friesland, Groningen, Drente – overall kregen de stakers te maken met ongekend contrageweld. Wij kunnen het vandaag ons niet voorstellen, stakingen zien er vandaag veel vrolijker uit, ludieker vaak.

Het is niet voor niks dat Nederland volgens velen na de aprilmeistakingen definitief was veranderd. Het platteland was ontwaakt, schreef Vrij Nederlandhoofdredacteur Henk van Randwijk. Voor Loe de Jong, onze nationale geschiedschrijver, stond vast dat de staking een ommekeer in de oorlog betekende – vanaf dat moment waren onderduikers

veel meer welkom dan tevoren en waren de Duitsers ervan overtuigd dat ze niet meer op medewerking van de meeste Nederlanders hoefden te rekenen.

Dat toont aan hoe belangrijk de staking was. En dat de slachtoffers voor een belangrijk doel gevallen zijn. Dat is misschien een heel klein beetje een troost voor de nabestaanden. Maar ook als je daarin troost kunt zien, blijft het een ondraaglijke gedachte dat zoveel mensen werden opgeofferd aan de wrede wraaklust van die ene man, die fanatiekste van alle nazi's, Hanns Albin Rauter.

Door Ad van Liempt.